

PRODANE NEVESTE BARONA RAIGERSFELDA ALI ŽENITNO POSREDNIŠTVO V PREDSTAVAH POZNOBAROČNEGA SVETOV LJANA

Dušan Kos

Znanstvenoraziskovalni center Slovenske akademije znanosti in umetnosti,
Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenija
e-mail: dusan.kos@zrc-sazu.si

IZVLEČEK

V 18. stoletju so morali mladi iz starih kranjskih plemiških družin med iskanjem zakonskih partnerjev pazljivo krmariti med statusnimi in materialnimi strategijami staršev in svojimi intimnimi željami. Večina se je morala ukloniti staršem, tam, kjer je starševska avtoriteta manjkala, pa so se poročali skoraj samostojno ali pa se pri mehčanju staršev posluževali posredništev uglednih znancev. Posrednik je z neformalnimi kompromisi in nasveti pomagal ohraniti ravnotežje v družinah. Načela in delovanje posredništva poskuša avtor predstaviti na primeru zapisov v dnevniku in korespondenci uglednega politika Franca Henrika pl. Raigersfelda, ki je bil sredi 18. stoletja najpomembnejši plemiški družabni medij na Kranjskem. Z njegovim sodelovanjem v poročnih in zakonskih težavah drugih oseb poskuša pokazati na metode vzdrževanja in sooblikovanje plemiških poročnih in zakonskih mentalitet zunaj velikih evropskih kulturnih centrov.

Ključne besede: poročno posredništvo, ločitve, plemstvo, Kranjska, 18. stoletje

LE SPOSE VENDUTE DEL BARONE RAIGERSFELD: LA MEDIAZIONE MATRIMONIALE NELLA VISIONE DI UN CITTADINO COSMOPOLITA DEL PERIODO TARDOBAROCCO

SINTESI

Fu soprattutto all'interno delle vecchie casate aristocratiche che andò acuendosi il conflitto generazionale durante l'instaurarsi dello stato assolutista e la comparsa della figura del sovrano visto come patriarca familiare negli stati ereditari del XVIII secolo. Per la maggior parte, questi giovani uomini si dovevano piegare alla volontà dei genitori e solo nei casi in cui l'autorità delle famiglie veniva a mancare, essi erano liberi di esprimere promesse di matrimonio e di fidanzamento, oppure era necessario ricorrere alla mediazione dei conoscenti influenti, favorevolmente orientati nei confronti dei loro desideri. Il mediatore mediante compromessi informali aiutava a mantenere la pace in seno alle famiglie. Le procedure e gli estiti di tale tipo di mediazione si possono evincere

dalla corrispondenza dell'illustre politico lubianese Franc Henrik nob. Raigersfeld. Atorno alla metà del XVIII secolo Raigersfeld svolgeva instancabilmente anche la funzione di una specie di terapevta famigliare in Carniola.

Parole chiave: mediazione matrimoniale, il divorzio, la nobiltà, Carniola, XVIII secolo

Med velikim reformiranjem države v 18. stoletju so se v habsburških dednih deželah znotraj starih plemiških družin zaostrovala medgeneracijska nasprotja, ki so mdr. najedala tudi vlogo staršev pri vzpostavitvi zakonske zveze. Ko so mladi aristokrati krmarili med družinskimi statusno–materialnimi strategijami in svojimi željami, so se večinoma še uklonili željam staršev. Sredi 18. stoletja pa je prišlo tudi na Kranjskem do večjih konfliktov v nižjih plemiških slojih, tu pa tam tudi med slojem baronov in grofov. Starši niso več imeli popolne podpore za discipliniranje otrok pri cerkvenih oblasteh; deloma zaradi uveljavitve tridentinske paradigme o svobodni konsenzualni poroki, deloma zaradi porasta socialne samozavesti in drugačnega dojemanja ljubezni in podrejanja Cerkve državi. Pri ustavitvi trenda samovoljnega poročanja otrok je staršem priskočila na pomoč posvetna oblast (Stone, 1977, 274 sl.; Klammer, 2002, 221). Poleg izdajanja načelnih smernic o spoštovanju staršev se je na zahtevo ali samoiniciativno vmešavala v konkretne nuptialne spore; npr. s pozivi staršem po discipliniranju otroka.¹ Staršem ni šla na roko niti grožnja z razdedinjenjem: celo ob popolnem neupoštevanju njihovih želja je dedno pravo v 17. in 18. stoletju dovoljevalo razdedinjenje le z oporoko, ne pa (intestatno) po dedovanjskem redu (Kambič, 2007, 158, 194–195).² V najbolj skrajnih primerih so oblasti neposlušne otroke začasno internirale s stanu primerno oskrbo in namestitvijo, nikakor pa ne v prisilnih delavnicah ipd. vzgojnih ustanovah, ki so bile rezervirane za meščanske otroke (Čeč, 2009; Anžič, 2002). Ostrejše sankcioniranje neposlušnih zaljubljenecv in mladih zakoncev pa je bilo sredi 18. stoletja lahko uspešno le še v višjih slojih aristokracije. Javno mnenje je nasprotovalo že blažjim kaznovanjem, še posebej, če so bili v igri tudi majhni otroci (sirote) neposlušnežev. Zato je usoda Ane Marije grofice Paradeiser s Poganic, ki se je pred letom 1747, stara vsaj 32 let (mati Marija Ana je umrla že leta 1715), navkljub očetovemu nasprotovanju poročila z bivšim stotnikom Danijelom Brunellijem, v javnosti odmevala predvsem zaradi hudih materialnih posledic za njeno družino: oče po hčerini

- 1 To se je leta 1728 zgodilo Wolfu Sigmundu grofu Gallenbergu. Ambiciozni karierist iz Ljubljane se je leta na Dunaju 1728 zapletel v ljubezensko razmerje z varovanko vojvode Leopolda Lotariškega, očeta bodočega moža Marije Terezije in cesarja, in se hotel brez vojvodovega dovoljenja z njo kar poročiti. Vojvoda je takoj pisal Sigmundovemu očetu in stricu (tedaj kranjskemu deželnemu glavarju), naj sina spravita k pameti in ga odvrmeta od poroke z mlado grofico Martigny (Kos, 2004, 50–56).
- 2 Tako je od leta 1720 do 1786 določal dedni red cesarja Karla VI., ki je v tit. II § 10 dopuščal razdedinjenje od očetove zapuščine le z oporoko, v tit. IV § 1–2 pa načelno prepovedal dedovanja za nezakonske otroke. Njegove določbe, ki so izhajale iz dednega reda za Spodnjo Avstrijo iz leta 1654 in so jih pozneje prevzeli tudi deželni dedni redi na notranjeavstrijske dežele – za Kranjsko je bil izdan leta 1737. Podobno prakso kažejo tudi že starejše oporoke, ki so celo izrecno razdedinjenim iz očetovega premoženja vendarle namenjale manjša volila (Kambič, 2007, 106, 112, 117, 119).

poroki o njej »ni hotel nič več slišati, zato sta zakonca živela v revščini.« Do pomiritve ni prišlo in po njuni zgodnji smrti so za mladoletni hčerki morali poskrbeli tuji ljudje (ARS, AS 1073, I/47, Notata Raigersfeld I, 162; Witting, 1894, 134).

V družinah, kjer je starševska avtoriteta manjkala, pa so mladi lahko skoraj samostojno udeležali svoje poročne načrte ali pa so se pri prepričevanju staršev (in vice versa) vsaj poslužili uslug posrednikov. Ne glede na karikiranje v literarnih in glasbenih delih predromantične dobe je bilo poročno mediatorstvo že dolgo koristno in se ni prikrivalo pred javnostjo. V nekoliko drugačni vlogi (vaška mladina, starši, sorodniki ali dobro informirani »zvodnik«) so ga kot stalno pomoč vedno poznali tudi drugi sloji (Sieder, 1998, 55). Plemiški posrednik je bil običajno iz istega socialnega kroga kot ženin in nevesta, vendar z njima ni bil v najbližnjem sorodstvu. Z neformalnimi kompromisi, arbitražami in nasveti ter z upoštevanjem lokalnih običajev in socialnih interakcij je lažje kot s pravno prisilo pomagal ohraniti družinsko ravnotežje.

O takšnih posredništvih znotraj sloja provincialnega plemstva zunaj velikih kulturnih centrov se lahko poučimo iz zapisov Franca Henrika pl. (kasneje barona) Raigersfelda, ko je od leta 1747 do smrti leta 1760 živel in deloval v Ljubljani.³ Zapustil je obsežno pisno zapuščino, stotine prejetih pisem in osnutkov, spominskih zapiskov, strokovnih elaboratov in prek dva tisoč strani dnevniških zapisov (ARS, AS 730, knj. 165, 166 in fasc. 199). Ti zapisi izvrstno orisujejo življenje plemstva v Ljubljani in na Kranjskem, zaradi Raigersfeldove službe pri dvornih uradih v letih 1737–1760 pa tudi na Dunaju, v Trstu in Gorici. Iz njegovega časa in še pozneje na Kranjskem ni ohranjena nobena druga tako obsežna in vsebinsko pestra pisna plemiška zapuščina. Raigersfeld je dnevnik pisal sebi v veselje in spomin, pa tudi v samovšečni želji, da za njim ostane nekaj, kar bi občudovali potomci. Poleg poudarjanja svoje svetovljanskosti v provincialnem okolju ga je vodila birokratska obsedenost z urejanjem vsega, kar mu je prišlo pred oči. Leta in leta je prav vsak dan popisoval svoje življenje in življenjske utrinke znancev, njegov osebni tajnik pa je prepisoval službeno in drugo privatno korespondenco. V zrelih letih ga je najbolj zanimalo življenje sorodnikov, znancev, poslovnih partnerjev in službenih sodelavcev. Banalne teme, npr. vreme, mestno življenje in meščani ter kmetje se mu niso zdele zanimive, razen, če niso neposredno zadevale njegove družine in njegove službe. Zase je izdeloval dosjeje o značaju, karieri, premoženju in družinskih razmerah nekaterih znancev (plemičev), ki so mu kdaj prekrižali pot. Seveda mnogi plemeniti Ljubljancani v njegovih zapisih niso našli mesta. Razlog najbrž ni osebna antipatija, marveč to, da je bilo v Ljubljani več klasičnih plemiških salonov (sam je bil reden gost predvsem imenitnejših v palačah visokega plemstva) in interesnih skupin (Tanzer, 1992, 199 sl.), med katerimi stiki niso bili intenzivni. Informacije je dobival tudi iz stalnega dopisovanja, zlasti s sorodniki in sinovi (ARS, AS 730, fasc. 213–219). Pri dokumentiranju življenja si je postavil

3 Do leta 1725, ko je postal prisednik pri Ograjnem sodišču, je bil v službi pri različnih trgovskih družbah opravil veliko potovanj po zahodni Evropi, leta 1731 je postal asistent pri Komerčni intendanci v Trstu, nato član komisij v Trstu in v Gradcu, leta 1738 svetnik dunajske Dvorne komore in tržaške intendance. Najdlje in neprekinjeno od leta 1747 do smrti leta 1760 je deloval v kranjski Reprezentanci in komori, kjer je bil kot svetnik zadolžen za gospodarske zadeve (SBL 3, 14; Šorn, 1955, 83 sl.; Žontar, 1998, 37, 59).

eno samo (nikoli zapisano) pravilo: zadreg svojih najtesnejših prijateljev ni širil naokrog, vendar ni storil veliko, da bi govorice tudi ustavil.

Iz zapiskov je razvidno, da je Raigersfeld pogosto deloval kot nekakšen družinski terapevt v vseh mogočih zadevah, tudi v družinskih sporih zaradi porok. S tem je imel zanimive osebne izkušnje. Leta 1725 se je v stanovskem gledališču v Ljubljani na prvi pogled zaljubil v šele štirinajstletno Marijo Ano baronico Erberg, prijatelju takoj izjavil, da je to ženska njegovega življenja, in se čez dobro leto z njo zaročil in poročil. Ne da bi se vnaprej oziral na očetovo mnenje, ki pa je bilo zaradi velikega ugleda dekletove družine lahko le pozitivno (Štuhec, 1999, 205; Štuhec, 2009, 164–178). Ko se je leta 1747, po dveh desetletjih kariere v tujini, z družino dokončno ustalil v rodni Ljubljani, je imel trden pogled na svet, moralo in srečo v zakonu, imel pa se je tudi za moralno vzvišenega nad lokalnimi družabnimi aferami. V javnosti je kot svetovljan zaradi kariere in mladostnih potovanj po Evropi, življenjskih izkušenj, bistrine, zgovornosti, pa tudi zaradi seznanjenosti s premoženjskimi in moralnimi profili sodobnikov veljal za zaupanja vredno osebo.

Kako so izgledala, kakšne vrednote so odsevala Raigersfeldova posredovanja in kakšno tehnologijo pri tem je imel baron? »Naročila« za poizvedbe in mnenja (seveda za to ni zahteval nikakršnih protiuslug) je prejemal na štiri oči, informacije je zbiral v salonih in na osebnih obiskih, posredoval in poročal pa le osebno poizvedovalcu. Razumljivo je imel dvojna merila – za prijatelje in uglednike visoka, za znance ohlapnejša. Kot zapriseženemu merkantilistu in državnemu funkcionarju (Šorn, 1955, 81–87) so mu bile zelo pri srcu materialne komponente zakonske zveze. Zato se kljub toleranci do fenomena vroče ljubezni, ki je že dodobra intrigirala razsvetljensko družbo in kulturo, nikoli ni izneveril prepričanju, da sta za poroko še vedno pomembnejši premoženjsko stanje in izbrančevi karierni potenciali. Ne trdimo, da je bilo to zanj res v vsakem primeru najpomembnejše, zdelo pa se mu je dovolj logično, da je npr. na prošnjo staršev in ženinov preverjal vsaj formalnosti poročnih sporazumov. Leta 1748 je bil npr. zraven pri poročnem sporazumu med Marijo Izabelo Heleno baronico Kušlan in Adamom Dinzlom pl. Angerburgom, pogodbo pa mu je že prej s posredovanjem znanca poslal v pregled nevestin oče, Raigersfeldov svak Kajetan Jožef (ARS, AS 730, knj. 165, Dnevnik, 490). Povsem materialistične poudarke je leta 1750 izpostavil v poročilu kranjskemu deželnemu glavarju Jožefu Antonu grofu Auerspergu (vdovcu od leta 1747), ki je pogledoval za češko damo Dorotejo Vernier, vdovo po grofu Millesimo. Žensko so Auerspergu priporočili dunajski znanci, češ da je iz dobre družine in razpolaga z lepimi dohodki. Zelo zadolženi Auersperg je takšne namige rad slišal, a je za nasvet previdno zaprosil še Raigersfelda, čeprav ta ženske ni poznal. Baron je nalogo opravil rutinirano in hladno, saj ga na Auersperga ni vezalo prijateljstvo. Razumel pa je, da grofa zanima predvsem denar in tega ni obsodil niti z besedo. Poizvedba pa ni pokazala rožnate podobe štiridesetletne grofice, ki sicer »ni zelo lepa, a tudi ne grda, je pa dobra gospodinja in pozna širni svet; od premoženja pa ima kvečjemu 60.000 gld. vredno posest na Moravskem.« Skratka: denar, gospodinjске sposobnosti in malo še zunanji videz, drugo Raigersfelda v tem primeru ni zanimalo, niti se mu ni zdelo pomembno za koristen zakon najvišjega deželnega funkcionarja. Kako je to mnenje predstavil grofu, ne vemo, najbrž pa dovolj prepričljivo, saj Auerspergu grofi-

čin finančni potencial očitno ni več ustrezal in se do smrti leta 1762 sploh ni več poročil (ARS, AS 730, knj. 165, Dnevnik, 746–748; Khevenhüller, 1758–1759, 83). Bolj grobo je Raigersfeld neugodna mnenja predstavil mlajšim in manj uglednim poizvedovalcem, od katerih pa je pričakoval, da upoštevajo njegova priporočila. Leta 1747 je mlademu Francu Rudolfu pl. Wolkensbergu brez olepševanja odsvetoval poroko z neko plemenito Saffranko, češ da je njen oče čudak in nevednež v gospodarstvu, ona pa neizobražena. Ker je mladenič računal na kar 20.000 gld. dote, mu je svetoval, naj se raje poroči v kakšno »boljšo hišo«. Ko pa je Wolkensberg še kar vztrajal pri svoji izbiri, je svojo nejevoljo pokazal tudi v dnevniku: »Sicer pa naj Wolkensberg stori, kar hoče in naj se priporoči Bogu, saj celo njegovi starši nasprotujejo poroki s to žensko« (ARS, AS 730, knj. 165, Dnevnik, 560).⁴

Zaradi finančne negotovosti nekaterih zaljubljenecv Raigersfeld leta 1751 ni imel razumevanja niti za poroko sedemindvajsetletne Marije Ane baronice Janežič–Adlersheim in stotnika Jožefa Antona pl. Schlutitzky. A ne zaradi statusa ženina, s katerim se nista strinjala nevestina mati in očim. Raigersfelda sta povprašala za mnenje in ta je potrdil sume o slabih finančnih osnovah mladega para. Najprej mu je padlo v oči, da bo nevestino doto zaradi spora s staršema (na slavju ju sploh ni bilo zraven) izplačal kar njen brat Jožef Anton. Baron si ni mogel kaj, da se ne bi obregnil ob zapravljalivost ženina in neveste, ki sta za poročni obleki baje porabila 400 oz. 300 gld., čeprav so stotnikovi letni prihodki znašali le 400 gld. Ženina je mimogrede še označil za »nekoliko brutalnega«. Ker je bil Marijin brat dober Raigersfeldov prijatelj, je pesimistično sklenil svoje poročilo: »Nihče jima ni mogel napovedati nič dobrega« (ARS, AS 730, knj. 166, Dnevnik, 158). Razplet te drame pa ni bil paradeiserski, saj družina Janežič po poroki s hčerko ni prekinila stikov.

Predzakonsko spolno udejstvovanje in nosečnost Raigersfeldu kot svetovljanu in življenskemu realistu nista pomenili resne ovire za javno spodobnost in srečen zakon. V galantnih mentalitetah oskrunjenim plemenitim dekletom spodobna poroka nikoli ni bila onemogočena – najlažje dosegljiva pa, če so skrivaj abortirala (Fuchs, 1910, 288–290) ali so se še pred porodom dogovorile z zapeljivcem. Takšen prestopok za nekatere že v 17. stoletju ni bil pretirano sramoten: Janez Jurij pl. Gabelhoffen ter Eva Marija de Leo pl. Lewenberg sta leta 1680 zaradi nosečnosti stvari, kot sta zapisala v prošnji za poroko, na hitro »želela spraviti v red« oz. legalizirati otroka (NŠAL, Škof.prot. 9/2, 1–2). Nobenih besed o časti, sramoti ipd. plemiških načelih (Stone, 1977, 519 sl. in 609 sl.; Flandrin, 1986, 200–201). Tudi analiza poročnih datumov in rojstev plemenitih kranjskih nevest v obdobju 1650–1750 kaže, da jih je več kot 3 % stopilo v zakon zanesljivo nosečih; nekatere od teh so bile celo že visoko noseče in obenem zelo mlade.⁵ Običajno pa je šlo

4 Do te poroke le ni prišlo, saj se je 28-letni Franc Rudolf šele leta 1753 poročil z deset let mlajšo, statusno in premoženjsko bolje situirano Marijo Viktorijo grofico Thurn-Valsassina († 1768), leta 1771 pa z Marijo Elizabeto grofico Lichtenberg, od leta 1768 vdovo po Wolfu Engelbertu grafu Auersperg (Schviz, 1905, 161, 163; Wurzbach 58, 50–51; Preinfalk, 2005, 115).

5 Nekaj najbolj očitnih primerov po podatkih iz Schviz, 1905: Janez Inocenc pl. Bosio in Ana Izabela pl. Portner poročena 27. 6. 1693 (krst prvorojenca 9. 9. 1693; po nekem drugem podatku celo že 9. 8. – Koblar, 1900, 184–185); Franc Ludvik pl. Radič in Marija Terezija pl. Ehrenreich 28. 1. 1712 (krst 28. 9. 1712); Wolfgang pl. Buseth in Marija Ana Klinc 23. 1. 1716 (krst 6. 3. 1716); Maks Anton pl. Peritzhoff

za članice nižjega (novega, uradniškega) plemstva, ne pa za grofice. Zato je Raigersfeld leta 1756 rad svetoval znanki Ani Mariji pl. Klee, ki je bila že nekaj časa intimna z Raigersfeldovim znancem stotnikom Karlom baronom Longville. Ni nemogoče, da je oba seznanil prav Raigersfeld, saj pred julijem 1752, ko je Longville prvič prestopil vrata Raigersfeldove hiše, gdč. Klee v dnevniku še ni omenjal. Konec marca 1756 pa se Raigersfeld ni mogel zadržati, da ne bi »Nändl« poklical k sebi in jo poučil, kako naj se obnaša v zakonu. V dnevniku ni niti namignil, da je bilo dekletu pred poroko (junija 1756 je šele prišlo dovoljenje vojaških oblasti) že globoko v blagoslovljenem stanju – sina Kajetana Jožefa Karla v Ljubljani je rodilo že 14. 9. 1756 (Schiviz, 1905, 99), mesec dni potem, ko je mož odrinil na vojno. Z mladima zakoncema so baron in njegovi sinovi ohranjali stike do pomladi 1758, ko je stotnik padel, Ana Marija pa se je morala sama pobrigati za državno pokojnino (ARS, AS 730, knj. 166, Dnevnik, 274, 806–807, 847, 855, 867, 876).

Le zaradi finančnega izsiljevanja očeta je bila za Raigersfelda moralno vprašljiva zveza med nadporočnikom Jakobom O'Reillyem in visoko nosečo gospodično Widerkhern. Mladi častnik je leta 1750 postavil zahtevne pogoje Raigersfeldovemu prijatelju Avgustu Ludviku pl. Widerkhernu, očetu svoje ljubice, da se bo sploh poročil z njo. Oče, deželni svetnik, član ljubljanske »Akademije Operozov«, do leta 1747 namestnik deželnega vicecedoma, zasebno pa sveži vdovec, namreč ni bil proti zvezi zaradi zelo verjetne hčerkinke skorajšnje vdovelosti, niti zaradi prizadete družinske časti, pa tudi v statusnem smislu hčerina poroka za očeta ni bila problematična. O'Reilly ni bil le grenadirski nadporočnik, pač pa tudi baron, po rodu Irec. Eden tistih, ki so prišli na kontinent, ko je angleška oblast začela sistematično pritiskati na katoliške Irce (Wurzbach 21, 86–89). Raigersfeld je poznal moralne zadrege ljubljanskih plemičev s častniki, saj se je z njim in njihovimi ženami rad družil; ne le zaradi običajne radovednosti, marveč tudi zaradi pridobivanja informacij o sinovih in sorodnikih, ki so se kot častniki udeležili vojn s Prusi in Bavarci. Ljubljana, glavno deželno mesto in sedež stalne garnizije, pa je bila zaradi družabnih priložnosti daleč naokrog edini kraj za spodobno namestitvev in zabavo častnikov. Častniki so za mesto in stanodajalce pomenili zaslužek, za domačo aristokratsko družbo pa družabno poživitev. Včasih celo preveč vročo. Ljubezenska spozaba s samskim dekletom za mlade častnike ni bila tako usodna kot za domače fante. Če pa je prišlo do poroke, so imeli častniki pri tem najprej materialne računice, kar je ne ravno bogatim domačinom (visoko plemstvo je mnogo bolje varovalo svoje hčerke pred uniformami brez generalskih insignij) povzročalo predvsem finančne težave pri zagotavljanju obveznih poročnih daril. V nadomestilo za izdano doto pa mladi častniki pač niso imeli nevestam kaj obljubiti. Tu je bil izvir Widerkhermove jeze.

O'Reillyjeva izbranka je bila triindvajsetletna Marija Suzana, okoli katere se je Irec dolgo smukal, oče pa početja ni mogel preprečiti. Vendar je šele dva tedna pred hčerkinim porodom prišel »izlit svojo bolečino« k Raigersfeldovi ženi. Raigersfeld, ki dotlej Irca in

in Frančiška Grail 3. 2. 1727 (krst 3. 3. 1727); Jožef pl. Kappus in Marija Katarina pl. Beisele 10. 1. 1747 (krst 30. 5. 1747); Jakob O'Reilly in Marija Suzana pl. Widerkhern 13. 4. 1750 (krst 13. 4. 1750!); Janez Filip pl. Schiviz in Ivana Frančiška pl. Karnburg 4. 1. 1753 (krst že 1. 1. 1753!); Ana Marija pl. Klee in Karel pl. Longville maja ali junija 1758 (krst 14. 9. 1758).

Marije Suzane skupaj v dnevniku ni omenil, je za razmerje že slišal, Widerkhernom pa je bil naklonjen iz drugih razlogov – oče Widerkhern je bil njegov star prijatelj, leta 1726 celo priča pri Raigersfeldovem poročnem dogovoru (Štuhec, 1999, 209). Zato se baron nad novico ni naslajal, marveč zapisal, da bo »ta *casus fatalis* ubogemu staremu očetu skrajšal življenje«. Ta je že dolgo tožil nad hčerko, češ da se ne ozira na njegove želje, slabo gospodinja in mu povzroča le skrbi; sploh pa je preveč »zaupna« s častniki (ARS, AS 730, knj. 165, Dnevnik, 725). Imel je prav, saj je nadporočnik že zaprosil dunajski dvor za dovoljenje za poroko, 7. 3. 1750 pa je prejel odgovor, da mora še prej položiti poročni polog (ARS, AS 6, šk. 140, registraturna knjiga za leto 1750). Zaljubljenca sta proti očetu igrala na vse ali nič, ker sama nista imela niti zahtevanega denarja, vedela pa sta, da oče hčerke ne bo kaznoval. Kakšna je bila v tej intrigi Raigersfeldova vloga, ni povsem jasno. Gotovo pa je posredoval med očetom in bodočim zetom. Ker se v naslednjih tednih Widerkhern še ni otajal, mu je O'Reilly 7. 4. naznanil, da se z njegovo hčerko ne misli poročiti, če ne bo prinesla v zakon 1.500 gld., od materine dediščine pa še 2.000 gld. (ARS, AS 730, knj. 165, Dnevnik, 724). Ker se je porod hitro bližal, je oče hčerki končno obljubil 2.000 gld., zaljubljenca pa sta se takoj poročila – na isti dan (13. 4.), ko je nevesta rodila (ARS, AS 730, knj. 165, Dnevnik, 734–735). Družinica je kmalu sledila možu in očetu v Freistadt v Gornjo Avstrijo, kjer je Suzana po krajši bolezni že novembra 1754 umrla. Njen odhod iz Ljubljane je bil očitno rešitev za ugled Widerkhernov, saj matične knjige sploh ne omenjajo njene poroke in krsta otroka (ARS, AS 1073, 260, Genealogija družine Widerkhern, 18).

Tudi statusna neenakost zaročencev znotraj plemiškega stanu v Raigersfeldovih predstavah do njegovega petinpetdesetega leta (leta 1750) ni bila zadržek za javno spodobnost in srečen zakon. O tem priča njegovo posredovanje za pomiritev Franca Karla grofa Lichtenberga in sina Wolfa Sigmunda spomladi 1751. Spor je sprožil psihološko neuravnovešeni družinski patriarh, ki je iracionalno nasprotoval sinovi izbranki Mariji Tereziji grofici Auersperg, češ, naj se sin zaradi fideikomisnih določil poroči v *stiffmässiges haus*, Marijina mati pa je baje »le neka Batthyányjevka«. ⁶ Sin se je zatekel po pomoč k Raigersfeldu, ta pa je zaradi očetove nepopustljivosti vpletel še ljubljanskega škofa Ernesta Amadeja grofa Attemsa. Raigersfeld je po kosilu pri prijatelju komturju Nemškega viteškega reda Kajetanu Avguštinu grofu Wildensteinu kar med šahiranjem s škofom le-temu predstavil Wolfov problem. Škof je prisotnega Wolfa v duhu doktrine svobodne volje zaročencev podučil, da poreklo ni zadržek za poroko. Zato naj se ne on ne oče ne obotavljata s poroko (Kos, 2004, 155 sl.). Sploh pa se stari Lichtenberg ne more spotikati ob nevestin status, saj so tudi Lichtenbergi izšli iz pl. Schwabov in imajo od »starih« Lichtenbergov le ime, tako kot npr. baroni Billichgratzi. ⁷ Stari Lichtenberg se je pod pritiskom škofa uklonil, čeprav

6 Batthyányji so bili v resnici že dolgo ogrski grofje in že dve stoletji integrirani tudi v kranjsko družbo!

7 Konec 18. stoletja je sestavljal rodovnika zapisal, da so izšli iz Schwab-Lichtenbergov, potem ko se je leta 1540 Janez Schwab z gradu Tuštanj poročil z Margareto Lichtenberg, zadnjo iz rodu srednjeveških Lichtenbergov. Ded Franca Bernardina Danijel je postal ok. leta 1600 začetnik od Schwabov osamosvojene veje Lichtenbergov, ki je dobila leta 1660 baronstvo in izpustila priimek Schwab, leta 1688 pa je dobil še grofovstvo (Wurzbach 15, 106–107; ARS, AS 1075, št. 149; ARS, AS 740, fasc. 6; ARS, AS 1064, št. 116; Smole, 1982, 455; Schollmayer–Lichtenberg, 1998, 13, 21–22; Slana, 2000, 31).

je na Dunaju celo dosegel podporo, vendar sina baje ni hotel videti. Poleg statusnih ovir mu pri poroki ni šlo na roko sorodstvo z Marijo Terezijo, zaradi česar je stiški arhidiacon zahteval papeško dispenzo.⁸ Tako je do svečane zaroke pri glavarju Auerspergu prišlo 1. 12., čez pet dni pa sta zaročenca odpotovala v cistercijanski samostan v Stični, kjer ju je opat poročil še isti dan. Očetov pristanek ni končal spora, ker je na Dunaju zahteval, naj oblast odzame sinu pravico do fideikomisa, kar mu je po Raigersfeldovih besedah aprila 1752 celo uspelo (ARS, AS 730, knj. 166, Dnevnik, 169–170, 214).

V tem času Raigersfeld ni imel nič niti proti vedno številnejšim plemiškim morganskim zvezam.⁹ Navsezadnje je bil sam kmečkega porekla, česar ni skrival, poročil pa se je z baronico. Šele pozneje je lansiral zgodbo, da je njegov ded Martin Rakovec izšel iz vlaške bojarske (sic!) rodbine Racovizzano (Witting, 1894, 140). Pa je bil le navaden kmet iz vasice Rakovica pri Kranju. Raigersfeldov oče Sebastijan (Boštjan), dolgoletni deželni finančni uradnik, je bil poplemeniten šele proti koncu življenja (Košir, 2000, 78 sl). Zato je brez velike ironije v dnevniku omenil dva ljubljanska morganatska primera, vendar gotovo predvsem le zato, ker je enega skazil sodni proces zaradi dvojne zaroke, ob drugem pa ga je zmotilo, da o njem, čeprav se je imel za dobro obveščene in ženinovega prijatelja, ni vedel nič.

Dne 26. 6. 1749 je Raigersfeld zapisal, da je bil odvetnik dr. Janez Bleiberg postavljen v zapor na ljubljanskem gradu, ker se je na »nedopusten« način poročil z neko Jenkovko. »Nedopustnost« pa ni izhajala iz narave zveze (morganata), marveč iz kanonsko nedovoljene dvojne zaroke. Bleiberg se je zaljubil z Marijo Rozalijo Jenko iz Škofje Loke, ki pa je bila že zaročena z nekim Jurijem Kurlijem. Ta se je pritožil gorenjskemu arhidiaconu, ki je 19. 2. 1748 razsodil, da mora Rozalija izpolniti obljubo Kurliju. Bleiberg in Jenkova pa sta spomladi 1749 zbežala v Ljubljano, se tam na hitro poročila (izkoristila sta duhovnikovo nevednost), zato je deželna oblast postavila Marijo Rozalijo v hišni pripor v škofjeloškem samostanu klaris, Bleiberga pa na ljubljanski grad. Bleiberg je za Rozalijo hitro izposloval izpustitev, deželnemu namestniku pa je zase predlagal, naj ga proti kavciji spusti iz zapora. Ni mu bilo ugodeno in zakonca sta 28. 7. prosila ljubljanski škofijski konzistorij za soočenje. Ta jima je po soočenju 1. 8. naložil, da Kurliju vrneta zadoščenje in odškodnino. Dne 8. 8. je Janezov oče dr. Lovrenc Bleiberg plačal kavcijo 1.200 glđ. in Bleiberg je zapustil zapor, pa tudi deželo (ARS, AS 730, knj. 165, Dnevnik, 572; NŠAL, Konz.prot. 1745–1758).

O drugem primeru se je Raigersfeld razpisal iz jeze, ker je zanj izvedel med zadnjimi

8 To je Wolf iz Rima dobil septembra, goriški nadškof Karel Mihael grof Attems pa potrdil 11. 9. 1751 (Attems, 1994, 129).

9 M. Štuhec je na Kranjskem v obdobju 1701–1760 naštel 50 porok neplemenitih mož s plemkinjami (tj. 14,4 % vseh plemiških porok), a tudi že 32 (9,2 %) porok neplemkinj s plemiči. Ker pa je bil plemeniti partner največkrat iz nedeželanske družine, razlikovanja med partnerji niti ni bilo, saj je bila neplemkinja ali neplemič običajno iz socialno perspektivne, ugledne in premožne (uradniške) družine, največkrat pa je bil sam intelektualec (zdravnik, pravnik), ki je pozneje postal plemič. Med nižjim plemstvom je bil odstotek še višji: 16,75 % moških in 25,8 % še plemenitih žensk si je za partnerja izbralo neplemiča (neplemkinjo). Štuhec (2009, 80–87) navaja še nekaj primerov neenakih porok, kjer bil neplemič izobraženec ali zgolj takšen uradnik.

in, najbrž, ker poprej ni mogel dati svojega mnenja. Pozno zvečer 3. 7. 1750 je imel spet na obisku Avgušтина Widerkherna, ki mu je povedal, da se je že 28. 6. v kapeli sv. Rozalije že ob petih zjutraj poročil bivši vladni sekretar in trenutni vicefiskal dr. iur. Jožef Anton Kappus pl. Pichelstein. Nevesta je bila osemindvajsetletna Urša Fajdiga, sobarica grofice Marije Ane Giovanelli (od leta 1739 vdove po Adamu Antonu grofu Auerspergu). Priči sta bili Michelangelo pl. Zois in grof Auersperg, zraven pa so bili le Zoisova žena, Uršin brat, Kappusov sin in zdravnik dr. Pollini. Razlogi za tajnost poroke so postali Raigersfeldu bolj razumljivi, ko mu je Widerkhern povedal, da je Urša hči revnega kmeta iz vasi Hrušica pri Postojni, s Kappusi pa se že dolgo pozna, ker je bila nekoč služkinja Kappusove prve žene Marije Ane, ki je umrla pred nedavnim (23. 3. 1750, op. D. K.). Štiridesetletni Kappus se je torej drugič poročil komaj tri mesece po ženini smrti. Z zgodbno jutranjo uro in omejenim številom povablencev ni poskrivnostil le samega poročnega akta, pač pa tudi priprave nanj: šele 28. 6. je na škofijo zaprosil za odpustek od treh oklicev, med navajanjem razlogov pa je bil vsaj tam iskren – izogniti se želi posmehu in zgražanju celega mesta, pri čemer pa zagotavlja, da se ne poroča iz poželjenja (to so cerkvene oblasti najraje slišale!), pač pa zaradi zakona samega. Generalni vikar je kočljiv položaj uglednega Ljubljana razumel in mu je takoj dal odpustek. Pri vsem hitenju pa je prišlo do procesne zmede, ki ni ušla opravljevemu Widerkhernu: »Čudno pa je, da je bila poroka že ob petih zjutraj, oklici v stolnici pa šele ob devetih.« Kappusu osebno sicer ni nihče (če tega ni omenil Raigersfeld, to najbrž res pomeni *nihče*) očital neprimerne poroke z mlado služkinjo (formalno tudi ni bilo razlogov za to). Najbrž pa le zato, ker je bil pripadnik nižjega uradniškega plemstva in se je v drugo poročil kot vdovec v zrelih letih.

Proti koncu življenja je Raigersfeld ob statusno neenakih porokah, še posebej pri tistih, ki so zadevale visoko plemstvo, reagiral drugače. Pozabil je na toleranco in deloval kot pristaš trše stanovske gradacije in nujnega starševskega konsenza. Ni več imel razumevanja za impulzivno ljubezen, silovito se je poganjal za čast in spodobnost plemenitih znancev. Takšen obrat je bil pravzaprav pričakovan: krčevitost boja za čast in ustreznost partnerjevega statusa celo pred premoženjem so tujci zaznavali med plemstvom habsburških dežel v 18. stoletju kot nadpovprečno propagirano normo (Kos, 2004, 74). Zadnjič, tik pred smrtjo je Raigersfeldova posredniška narava zažarela v nič kaj svetovljanski luči, ko je mlado vdovo Marijo Amalijo pl. Bubna (roj. grofico Podstatzky) želel podrediti strogim spodobnostnim in statusnim načelom, ki jih je prisojal visokemu plemstvu, katerega članstvo si je vsaj na tihem vedno želel. Njegov angažma ni bil le posledica bežnega znanstva z njenim uglednim sorodstvom,¹⁰ marveč tudi baronovega neprijetnega občutka, da je zelo ogrožena javna morala. Na Kranjskem se je tedaj že kazal versko-moralni in državno-pedagoški rigorizem, v katerem so načelne statusne ovire dopolnjevale moralne, med drugim tudi poudarjanje spoštovanja staršev in skrbnikov. Materialnega pogojevanja

10 Amalijin oče Franc Valerijan je bil cesarski komornik in svetnik dunajske Dvorne komore, prisednik moravske deželne pravde, cesarski komisar na moravskih deželnih zborih, vrhovni kuhinjski mojster Amalije, vdove cesarja Jožefa I. ter tik pred smrtjo leta 1741 tudi poveljnik cesarske telesne garde. Poročen je bil z Marijo Terezijo, leta 1749 umrlo dedinjo Franca Karla grofa Liechtensteina iz veje Kastelkorn. Leta 1759 je živelo še vseh njenih devet otrok – pet hčera in štiri sinovi, ki so se odlikovali po izjemnih karierah (d'Elvert, 1878, 66–67; Repertorium, 1950, 52).

porok ni presekala niti jožefinska civilna zakonodaja, še manj dvojna morala meščanske družbe. Kljub psevdoromantičnemu priseganju na ljubezen kot motiv zakonske zveze je imel v meščanskem konceptu poroke najpomembnejšo vlogo še naprej denar.

Moravska grofica Amalija Podstatzky se je okoli leta 1752 poročila s stotnikom Janezom Vencljem pl. Bubno. Ker je mož služboval v garniziji v Kranju, je družina živela tam od leta 1753. Amalijina tamkajšnja družba je bila malomeščanska, saj mesto uglednejših ljudi ni premoglo že dolgo pred uničujočim požarom leta 1749 (Žontar, 1939, 222–232). Še pred moževim odhodom na fronto si je začela iskati ustrežnejšo družbo v Ljubljani. Teren ji je pripravljaval mož, ki se je z Raigersfeldom srečal poleti 1752, ta pa je leta 1755 spoznal tudi enega od Amalijinih bratov (ARS, AS 730, knj. 166, Dnevnik, 749, 751, 758). Zato ni presenetljivo, da je prišla Amalija, potem ko je Bubnov regiment odšel na sever, rodit v Ljubljano, hčerka Marija Ana Sofija pa je bila septembra 1756 krščena v stolnici (Schiviz, 1905, 99).

Raigersfeldovo »služenje« Amaliji pa se je že jeseni 1756 spreminjalo v varovanje pred njo samo. Prvi zaplet je nastal zaradi Amalijinega nezadovoljstva nad stanovanjem v Kranju. Baron ji je v Ljubljani priskrbel novo stanovanje, a je ženska odlašala s selitvijo. Raigersfeld je slutil, da ga bo očrnila pri možu, zato je stotniku Bubni v pismu neprizanesljivo opisal Amalijino »neprimerno obnašanje« in svoja prizadevanja ugoditi ji, stotnika Bubno pa še zaprosil, naj ženo spametuje (ARS, AS 730, fasc. 199, prepis pisma s 26. 4. 1757). Amalija se je umirila in občasno obiskovala Raigersfelda. Zatišje se je končalo septembra 1758, kmalu po moževi smrti na bojnem polju. Nekaj mesecev pozneje je Raigersfeld o njenem obnašanju v tistem času razmišljal takole: »Ženska je odličnega rodu, čeprav nima nobene izobrazbe. Je pa dobra in pobožna. Živi sama in in si zapuščena ne želi nič drugega kot možkega, vendar njeni sorodniki ne poskrbijo, da bi se poročila, kar bi bilo pravično za vsakogar. Bajje polaga vse upe v brata generala, da ji bo le priskrbel kakšnega poročnika« (ARS, AS 730, fasc. 199, Dnevnik, 269). Baron je tedaj namreč že vedel, da ima Amalija ljubezensko razmerje, ki mu ga je dolgo prikrivala. V dnevnik je zapisal, da je bil pri Bubnovi v Kranju, ki se želi poročiti s ubožnim vdovcem Ruessom ali Ruessensteinom«. Od Amalije je dosegel obljubo, da se ne bo poročila, dokler ji svojci tega ne bodo dovolili (ARS, AS 730, fasc. 199, Dnevnik, 195).

Za Sigmunda Rudolfa Ruessa barona Ruessensteina bi bila Amalija že tretja žena.¹¹ Njegova rodbina ni bila nepomembna, saj je bila v 17. in 18. stoletju lastnica večih gospostev v okolici Kranja in na Dolenjskem (Košir, 1999, 131–132). Raigersfeld vdovi ni več zaupal, zato je čez nekaj dni odšel v Kranj, kjer je izvedel, da bo poroka že čez osem dni (ARS, AS 730, fasc. 199, Dnevnik, 204). Njegove naslednje poteze so izhajale iz misli o neformalnem varuštvo vdove, ki ga je nekoč obljubil Amalijenemu možu in iz spoštovanja do njenih bratov, generala in diplomata. Predsednika kranjske Repräsentance Janeza Seifrida grofa Herbersteina je prosil, naj nagovori opatico uršulinskega samostana v Škofji Loki, da Bubnovo sprejme v samostan, dokler Herberstein o zapletu ne bi obvestil Podstatzkyjev (ARS, AS 730, fasc. 199, Dnevnik, 205). Temu je Herberstein ugodil, a

¹¹ Sigmund se je leta 1747 poročil z Marijo Ano baronico Wernegg, ki pa je umrla avgusta 1757 (Schiviz, 1905, 160, 197).

vdovo poslal kar k ljubljanskim uršulinkam. Na obisku dne 2. 10. pa se je baron naslišal jadikovanja z obeh strani: Amalija je želela imeti ob sebi triletnega sinka, ni pa pogrešala dobro leto dni stare hčerke, za katero so še naprej skrbeli v Kranju. Ljubljanski generalni vikar Peer je obljubil posredovanje, še posebej, ker je Bubnova nunam na njihovo globoko zgražanje dopovedovala, da noče ostati v samostanu, še manj pa živeti brez moškega. Nune so Raigersfeldu potožile, da raje vidijo Amalijo vnovič poročeno kot pa pri njih (ARS, AS 730, fasc. 199, Dnevnik, 199, 217, 221).

Tako angažiran Raigersfeld ni bil vse od smrti ljubljene žene leta 1752. Dne 5. 10. je obiskal Herbersteina in z njim preučil vprašanje Amalijene neprimerne poroke. Ženska pa je želela čimprej iz samostana in vrnitev svojih stvari od Ruessensteina – mdr. prstan, kapitalske naložbe in neveljavno poročno pogodbo za 3.000 gld., ki jih je Ruessensteinu zapisala, ko baje še ni bila obveščena o njegovi revščini (ARS, AS 730, fasc. 199, Dnevnik, 226–227). Zato je Raigersfeld odšel k deželnemu upravniku Leopoldu grofu Lambergu, ki je privolil, da sprejme Ruessensteina v avdienco, če bo ta prinesel prstan in poročno pogodbo. Če je bila sestavljena po vseh pravilih in na civilnem uradu, bo mogoče poroko razveljaviti le na škofijskem konzistoriju (ARS, AS 730, fasc. 199, Dnevnik, 228–229, 232). Ruessenstein pa se do 15. 10. ni pojavil pri Lambergu, zato Raigersfeldu in Herbersteinu ni preostalo drugega, kot da Amalijo nagovorita k vložitvi tožbe za neveljavnost zaroke na škofijskem sodišču. Ruessenstein je bil pritisnjen v kot: Amaliji so ljubljanski mnenjski voditelji uspešno prali možgane, poroka, s katero je kanil izboljšati svoje finance, pa se mu je izmikala. Ker sta Herberstein in Raigersfeld pri grofu Lambergu uspela s sumom o neveljavnosti poroke, mu je ostala le še pot na škofijsko sodišče, kjer je 21. 10. 1758 vložil tožbo.

Podstatzkyji so se medtem končno odločili za Amalijin umik s Kranjskega. Če bi bila Amalija ob razglasitvi neugodne razsodbe že v Pragi, je Ruessenstein ne bi mogel spraviti k sebi. Na sojenju na konzistoriju 10. 11. 1758 se namreč zadeva ni dobro odvijala za Amalijo. Ruessensteinov zahtev po formalizaciji zaroke je bil utemeljen, zato se v nasprotju s podobnimi zaročnimi procesi Amalijin odvetnik ni niti poskušal sklicevati na priče in kanonske interpretacije. Že njegove razlage, da Amalije na sodišču ni, ker je zaprta pri uršulinkah, sodniki niso sprejeli z veseljem. Zato je le izjavil, da se Amalija ne želi več poročiti, v njenem imenu pa prosi, naj ji sodišče dovoli oditi v Prago. Ruessenstein je vedel, da gre za zavlačevalni maneuver, zato je zahteval kontumačno sodbo (NŠAL, Konz. prot 3, nepaginirano). Sodniki so v vmesni rozsodbi Amalijo oz. odvetnika pozvali na sodišče, Raigersfeld pa je naslednji dan nagovarjal deželnega glavarja Antona Jožefa grofa Auersperga, naj Ruessensteina preventivno pošlje v pripor. Naslednji dan sta Amalija in sin pred Raigersfeldovo hišo skrivaj sedla v voz in odpotovala v Prago (ARS, AS 730, fasc. 199, Dnevnik, 265–266, 270). S tem, ko ji je pomagal prelisiti sodišče, je Raigersfeld izničil tisto, čemur je služil vse življenje – spoštovati pravico in oblast. Ker se je 24. 11. na konzistoriju pojavil le Ruessenstein, je bila obravnava prestavljena na 15. 12., ko je sodišče Amalijo s kontumacem obsodilo na izpolnitev zaročne obljube. V udejanjenje sodbe pa ni verjel nihče in zadeva je zamrla konec leta 1759, ko se je Amalija poročila na Češkem, kajpak ne z Ruessensteinom. Kmalu zatem je Raigersfeld umrl in na Amalijo je Ljubljana hitro pozabila.

Raigersfeld se je včasih in po sili vpletel tudi v boleče razveze in ločitve uglednih oseb, predvsem sorodnikov. Takšne spore je – drugače kot poročna posredništva, na katera je bil ponosen – skušal pomiriti tiho in čim bolj mimo javnosti. Čeprav ni izrecno nikoli zapisal, je bila zanj vsaka družina – s tem pa zakonska zveza – sveta. Razveza ali ločitev zakona sta smiselni le, če preprečita še hujšo družinsko in družbeno nesrečo. Vse to in še kaj, kar danes ne moremo več zaznati, so bili razlogi, da v številnih pismih (predvsem) sinovom (kaj šele nesorodnikom) v letih 1749–1753 niti z besedo ni omenil zakonskih težav njihove sestrične Marije Ane pl. Utschan, por. Widerkhern. Še več – če Raigersfeld z mlado Widerkernovo ne bi bil v sorodstvu, njenega procesa v dnevniku najbrž niti ne bi omenil, čeprav je zapisal precej ljubljanskih pikantnosti. Marija Ana je bila namreč njegova prava nečakinja – njena mati Ana Cecilija je bila Raigersfeldova starejša sestra. Starša sta umrla že leta 1720 in Raigersfeld (do leta 1732 njegov oče Sebastijan) je bil varuh sirot vse do leta 1742 (Schiviz, 1905, 184; ARS, AS 730, fasc. 185, konv. Raigersfeld). Do nje je vedno čutil odgovornost, saj je brez dvoma sam dal nečakinji namig in pristanek za poroko. Nekako logično je, da ga je zato nečakinja pritegnila še k izvedbi razveze. Ker imamo Raigersfelda upravičeno za najpomembnejši ljubljanski družabni medij srede 18. stoletja, lahko obskurno omenjanje tega primera označimo kot skrajno mejo še dopustnega ukvarjanja z intimnimi težavami v tistem času in konkretnem okolju.

Marija Ana je imela težave z možem Antonom Medardom pl. Widerkernom že od poroke naprej. Mož se je rodil leta 1724, po končanem študiju v Perugii pa leta 1748 prevzel očetovo gospostvo Mala Loka (ARS, AS 1073, 260^r, Genealogija družine Widerkhern, 13–14, 16–17; Otorepec, 1990, 5). Takrat ali malo prej se je poročil s kar sedem let starejšo nevesto (Schiviz, 1905, 57). Njun razvezni proces pa je stekel že pred avgustom 1749. Novica o tem sporu, ko je Raigersfeld 2. 8. 1749 že kontaktiral z nečakinjinim odvetnikom glede procesa na konzistoriju arhidiaconata v Stični, je presenetljiva le na prvi pogled. Skupaj s starim Widerkernom sta ga zakonca namreč pogosto obiskovala, a v zapisih Raigersfeld njunega odnosa nikoli ni problematiziral. Res pa je Marija Ana s sestrami in brati v tednih pred vložitvijo tožbe obiskovala Raigersfelda še pogosteje kot dotlej. Kljub njegovim naporom (nečakinji in odvetniku je pomagal z nekimi »memoriali«) pa konzistorij 29. 8. 1749 Mariji Ani zaradi prekratkega zakonskega staža še ni dovolil razveze.

Ker sodni protokol primera Widerkhern ni ohranjen, najdemo nekaj namigov o procesnih dejanjih le v Raigersfeldovem dnevniku. Vzrok razveznega zahtevka je bila Antonova impotenca zaradi uročenosti, ki pa je do prve tretjine 18. stoletja v »civiliziranih« okoljih – to pa je v vseh pogledih Ljubljana bila – izgubila ves magični naboj. Z uročeno impotenco so teologi in zdravniki mislili na pretežno duševne vzroke, izjemoma na čudežna (tj. z medicino in naravoslovjem nerazložljiva) stanja (predvsem pri ozdravitvah). Ostala je večna dilema, ali gre za ozdravljivo ali trajno nadlogo; zdravljenje je možno predvsem z naravnimi sredstvi kot vsako drugo bolezen. Cerkvena sodišča so sledila tem gledanjem, le načelno pa obdržala vero v demonsko raboto pri tem. Zato komaj poročena Widerkernoma stiški sodniki niso predpisali eksorciranja idr. tehnik odpravljanja urokov, niti niso opravili odmevnejše preiskave (Raigersfeld bi to zaradi izjemnosti gotovo omenil), pač pa le triletni rok za razmislek oz. ozdravitev; a ne od dneva poroke, pač

pa od prve obravnave leta 1749. Marija Ana se je odločila, da bo kljub temu apelirala na dunajsko apostolsko nunciaturo, do razpleta te sodbe pa sta zakonca morala ostati skupaj. Po tem pa je stari Widerkhern že 2. 9. poročal Raigersfeldu, da sta mlada skupaj odpotovala na dolenjsko posest (ARS, AS 730, knj. 165, Dnevnik, 583, 594–595). Prisilno skupno življenje med dolgotrajnim sodnim procesom je bila pravna praksa in pričakovanje javnosti, etična (častna) zahteva za preprečitev govoric o nemoralnem življenju, npr. prešuštvovanju, ki se je v praksi neredko tudi zgodilo.

V naslednjih mesecih zakonca Widerkhern nesporezov nista več prikrivala. Decembra 1749 sta ločeno obiskala Raigersfelda, čez teden dni pa ju je obiskal tudi on in pomiril nesoglasja. V naslednjih tednih sta zakonca spet skupaj potovala med Malo Loko in Ljubljano. Sojenje pa se je nadaljevalo šele od pozne jeseni 1752, ko je umirala Raigersfeldova žena. Nečakinja mu je prišla 10. 11. 1752 poročat o vmesni sodbi iz 7. 11., po kateri je bila dolžna do končne razsodbe še šest mesecev živeti z možem (ARS, AS 730, knj. 166, Dnevnik, 350–351). Po ženini smrti 14. 11. 1752 pa se je Raigersfeld za več mesecev zaprl v najglobljo žalost in osamo. Mnogo manj kot prej je komuniciral z znanci, le tu pa tam je še obiskoval sorodnike. Mladi Widerkhern, včasih skupaj z ženo, ga je obiskoval spomladi 1753. Marija Ana se je 23. 5. z njim posvetovala za končno obravnavo, ki je bila napovedana čez pet dni. Raigersfeld je tja ni pospremil, marveč ji je za spremljevalca dodelil sina. Dan po obravnavi je le kratko komentiral sodni epilog: »Včeraj je (sin, op. D. K.) odšel v Stično z bivšo gospo Widerkhern – odslej le gospo Utschan, ker je njun zakon izničen z danes objavljeno konzistorialno razsodbo« (ARS, AS 730, knj. 166, Dnevnik, 423, 434–435, 440, 449). Zatem je spravil odnose z Widerkherni na minimum, ker je imel bivšega nečakinjenega moža za krivca za razvezo.¹²

Nekdanja zakonca se po razvezi nista več poročila, čeprav bi se lahko vsaj Marija Ana. Kot »gospodična Utschan« je umrla v Ljubljani leta 1793 (Schiviz, 1905, 208). Anton Medard pa je vedel, da ga – čeprav premožnega – zaradi potrjene zakonske nesposobnosti najbrž ne želi za moža (pravzaprav je bilo to tudi v nasprotju s krščansko prokreativno paradigmo) nobena starostno in statusno primerna ženska. Njegov oče pa kljub temu, da sin ni mogel pričakovati potomcev, ni spremenil oporoke iz leta 1751, po kateri so bili univerzalni dediči vsi njegovi sinovi (ARS, AS 308, III, lit. W, št. 64). Sinu je omogočil dostojno življenje in Anton je leta 1759 lahko kupil dvorec v Čatežu, nekaj pozneje še graščino Zaprice pri Kamniku. Da ne bo imel potomcev je formalno priznal leta 1764, ko je kot družinski senior prepustil graščino Mala Loka bratu, ki se je tedaj ženil (Smole, 1982, 415). Anton je odtlej živel v dvorcu Zaprice in Ljubljani, kjer je kot zadnji od bratov in sester umrl 24. 11. 1805 (ARS, AS 1073, 260^r, Genealogija družine Widerkhern, 17).

Obe strani sta želeli hitro pozabiti na neuspešno zvezo, zato sta iz rodbinske tradicije Widerkhernov izginila oba primožena/priženjena partnerja: v genealogijah ni zapisan datum Marijine poroke z Antonom Medardom. Pozaba razvezanih/ločenih zakoncev je

12 Raigersfeld se je treh nečakinj iz rodbin Kušlan in Utschan, med njimi tudi »gdč. Marije Ane«, v oporoki spomnil tako, da je v oporoki vsaki volil po štiri skodelice za kavo (prepis oporoke je v: ARS, AS 730, fasc. 201).

bila za impotentnega nujna, saj je šlo za spomin na njegovo intimno neprijetnost. Erekttilna impotenca je bila vsaj v višjih slojih na Kranjskem sredi 18. stoletja že precej bolj intimen problem kot nekaj desetletij prej. Ni šlo več le za baročni mačistični zadržek za nadzor ženske, delovanje družine in posledično države. Javno razpravljanje o impotenci, ki je v 17. stoletju še sokrojilo impotenčne ipd. zakonske procese, je zamenjal zgolj sodni govor. Plemiško okolje je imelo popolno impotenco za obžalovanja vredno oviro za normalno življenje, ne pa za sramoto in oviro za družabno življenje. Navsezadnje tudi največji uživač 18. stoletja Giacomo Casanova v svojih spominih ni zamolčal prostodušnega priznanja nekega znanca glede svoje impotence pri neki lepotici (Giovanni Giacomo Casanova, *Histoire de ma vie* 5, 14, 131–132). Ne smemo pa pozabiti, da je Casanova spomine napisal v letih 1789–1792, star že prek 65 let, ko se je baročna spolna odprtost že umikala meščanskemu moralizmu in intimizaciji čustev, spomin na lepe čase pa tudi že opešal. Raigersfeldu pa je bila ta tema že skorajda tabu, o katerem se ni spodobilo (preveč) govoriti, niti pisati. Zato se v dnevniških zapisih ni spuščal v vzroke Widerkherneve impotence, čeprav je dogajanje v ozadju gotovo moral poznati.¹³

Zelo takten je bil tudi med spremljanjem dolgotrajnega prešuštvovanja Elizabete baronice Gall leta 1758 s stotnikom Peregom. Ta afera je dve leti zapolnjevala ljubljansko družabno sceno. Raigersfeld tudi po sodni obsodbi ni želel obsoditi baronice, čeprav je njeno življenje nasprotovalo vsem njegovim vrednotam in je posredno onečastila tudi njegovo rodbino. Elizabeta je bila žena Jurija Vajkarda Galla, bratranca Raigersfeldove pokojne žene (Witting, 1895, 166). Ženski je bil naklonjen tudi zaradi njene nosečnosti med procesom in štirih oz. petih majhnih otrok. Raigersfeld se je osebno angažiral pri zdravljenju najmlajšega sinčka. Da je imel Raigersfeld pred očmi res predvsem varovanje ugleda sorodstva (in sebe), kaže tudi čisto drugačno presojanje podobnega škandala žene okrožnega glavarja Antona Janeza barona Tauffererja leta 1754, ki so mu zaradi resnobnosti Ljubljančani kar privoščili ženino prešuštvo z Alojzjem Adolfo grofom Auerspergom. Čeprav je bil Raigersfeld v dobrih odnosih z obema zakoncema, se je v dnevniku odkrito posmehoval možu, češ da »nima nobene avtoritete nad ženo in ne more držati koketne žene v mejah« (ARS, AS 730, fasc. 199, Dnevnik, 400, 416). Zato je razumljivo, da je Elizabeta tudi med procesom z njegovo pomočjo lahko krožila po ljubljanskih salonih, kjer je bila vsaj na zunaj prepoznana kot žrtev Peregove strasti (ARS, AS 730, fasc. 199, Dnevnik, 10, 99–100, 784–785). Vedno pripravljen pomagati je Raigersfeld skušal pomiriti zakonca, z obvestili o javnem mnenju in sodnem procesu pa obveščal Prega. V enem od pisem se je zgražal nad krvooločnostjo ljubljanske salonske družbe: »Upam, da Vam bom lahko v naslednjem pismu sporočil vsaj to, kar se govori v javnosti oz. kar se govori na ušesa. Na višku stvari lahko vsakdo sklepa, da je to (sodni proces, op. D. K.) komedija, ki se igra pred vsemi pa tudi za zaprtimi vrati. Igralci morajo na lasten račun zabavati gledalce, ki se bojijo in si prizadevajo, da ne bi tudi sami postali igralci. Vsak si prizadeva uganiti izid zadeve glede na želje in različne poglede, marsikdaj tudi zlobne. In to je to, kar se da preprosto (pred)videti: da je namreč uboga gospa izpostavljena sodbi množice,

13 Na osebne frustracije impotentnih moških je opozarjal tudi Zedlerjev leksikon leta 1746 (Zedler, 1746, 2354).

ne glede na to, ali jo bo konzistorij spoznal za nedolžno, o čemer so prepričani vsi pošteni ljudje. Čeprav na njenem obrazu ni videti sledi bolečine, ki ji para srce, obžalujem njen nesrečni položaj, saj bo ločena od teh, ki jo spoštujejo» (ARS, AS 730, fasc. 199, osnutek pisma s 6. 5. 1758, 784).

Kaj je s svojimi akcijami na področju matrimonialnih in moralnih zadev sredi 18. stoletja torej izpričeval Raigersfeld? Baročno galantnost? Merkantilistični in razsvetljenjski ratio? Ali že zgodnji meščanski moralizem? Najbrž vse obenem. Z vmešavanjem v privatne zadeve znancev, včasih na prošnjo, včasih samoiniciativno, je na vse pretege vzdrževal in sooblikoval plemiške poročne in zakonske mentalitete ter skrbel za dostojnost plemiškega stanu v skladu z njegovo etiko in zaznavo civiliziranja plemstva.

BARTERED BRIDES OF BARON RAIGERSFELD OR MARRIAGE BROKERAGE OF A LATE BAROQUE COSMOPOLITAN

Dušan KOS

Scientific Research Centre of the Slovenian Academy of Sciences and Arts,
Milko Kos Historical Institute, Novi trg 2, 1000 Ljubljana, Slovenia
e-mail: dusan.kos@zrc-sazu.si

SUMMARY

The process of establishing an absolute state and the figure of the ruler as the family patriarch was accompanied by aggravation of inter-generational conflicts in the Austrian lands of the 18th century, particularly within the old aristocratic families. Disputes began tarnishing the materialistic image of marriage and in searching for their brides, young aristocrats steered more or less (un)successfully between status and heredity-related family strategies and their own desires. Most of them had to eventually submit to their parents' wishes. In families where there was no parental authority, youth tended to get engaged and exchange marital vows quite independently, or at least through the mediation of respectable acquaintances who were in favour of their wishes. Regardless of the caricatures presented by literary and musical works from the romantic era, marriage brokerage by external consultants was beneficial to everyone. The mediator, usually from the same social circle as the bride and groom, helped people avoid the courts by maintaining family peace through informal compromises, arbitration and advice and by observing social interactions. Such marriage brokerage flourished in the 17th and the 18th centuries when parents could no longer depend on the absolute support of the Church and the secular authorities. This was partly due to the Trent paradigm of consensual marriage and absence of parental coercion in civil law, and partly to the rise of social self-confidence and a shift in the perception of love. In the region of Carniola in the middle of the 18th century, more severe forms of punishment of disobedient children were only successful among higher aristocracy. The public expressed disapproval already over much milder methods of punishing disobedient lovers, especially if they involved their young children.

We can learn about the course of such mediation from the diary and correspondence of a prominent politician Franc Henrik baron Raigersfeld, who lived and worked in Ljubljana from 1747 until his death in 1760. From this time and also from later times, few personal legacies have been preserved in this region that could match the richness and diversity of his written records. In the mid-18th century while managing his property and his family, Raigersfeld also worked diligently as a kind of family therapist. Being satisfied with his view of the world, morality and happiness in marriage, he regarded himself as the morally superior one in all local affairs. Among the public, he was respected as a trustworthy person whose reputation, life experiences and general knowledge, quickness of mind, eloquence and happiness with his wife and children, as well as familiarity with material and moral profiles of disputable marriage candidates made his mediation sought after among acquaintances. However, he did have double standards – for friends and distinguished people they were high, while for less important parties they were more relaxed. Despite his pronounced cosmopolitanism he did not betray the belief that for marriage the candidate's economic status and general character were more important than love. He regarded family – and thus also marriage – as a sacred institution. Divorce or separations were only acceptable if they were to prevent a more severe family or social disaster. Since Raigersfeld represents the most important private mediator of the mid 18th century, his mentioning of and interference in the scandals of his acquaintances can be described as the extreme limit of the acceptable levels of dealing with other people's problems.

Key words: marriage brokerage, divorce, aristocracy, Carniola, 18th century

VIRI IN LITERATURA

- Anžič, S. (2002):** Postlana je postelja kranjskim lenuhom in potepuhom! Prislina delavnica v Ljubljani. *Kronika*, 50, 3, 313–326.
- ARS, AS 6** – Arhiv Republike Slovenije (ARS), fond Reprezentanca in komora za Kranjsko (AS 6).
- ARS, AS 308** – ARS, fond Zbirka testamentov Deželnega sodišča v Ljubljani (AS 308).
- ARS, AS 730** – ARS, fond Graščinski arhivi: Dol (AS 730).
- ARS, AS 740** – ARS, fond Graščinski arhivi: Jablje (AS 740).
- ARS, AS 1064** – ARS, fond Zbirka plemiških diplom (AS 1064).
- ARS, AS 1073** – ARS, fond Zbirka rokopisov (AS 1073).
- ARS, AS 1075** – ARS, fond Zbirka rodovnikov (AS 1075).
- Attems (1994):** Atti delle visite pastorali di Carlo Michele d'Attems arcivescovo di Gorizia 1752–1774. Vizitacijski zapisniki goriškega nadškofa Karla Mihaela grofa Attemsa 1752–1774. Die Berichte der Pastoralvisitationen des Görzer Erzbischofs Karl Michael von Attems 1752–1774. Zv. 1: Kralj, F., Tavano, L. (ur.): Vizitacijski zapisniki goriškega, tolminskega in devinskega arhidiakonata goriške nadškofije 1750–1759. Gorizia, Istituto di storia sociale e religiosa.
- Čeč, D. (2009):** »Jo s hudim kaznovanjem opomniti, kje so meje častnosti«. Načini discipliniranja meščanskih hčera na prehodu iz 18. v 19. stoletje. *Kronika*, 57, izr. št., 175–194.
- d'Elvert, C. F. (1878):** Die Grafen, Freiherren und Ritter Podstatzky von Prusinowitz. Notizen-Blatt der historisch-statistischen Section der kais. königl. mährisch-schlesischen Gesellschaft zur Beforderung des Ackerbaues, der Natur- und Landeskunde. Brünn.
- Flandrin, J.–L. (1986):** Družina. Sorodstvo, družina in spolnost v Franciji od 16. do 18. stoletja. Ljubljana, Delavska enotnost.
- Fuchs, E. (1910):** Illustrierte Sittengeschichte vom Mittelalter bis zur Gegenwart. 2: Die galante Zeit. München, A. Langen, Verlag für Literatur und Kunst.
- Giovanni Giacomo Casanova, Histoire de ma vie:** Wolf, M. (prev.), Casanova, Memoari 1–5 (1970²). Zagreb, Prosvjeta.
- Kambič, M. (2007):** Recepcija rimskega dednega prava na Slovenskem s posebnim ozirrom na dedni red Karla VI. Ljubljana, Založba ZRC.
- Khevenhüller–Metsch (ur.) (1758–1759):** Aus der Zeit Maria Theresias. Tagebuch des Fürsten Johann Josef Khevenhüller–Metsch. 5. Bd. Khevenhüller–Metsch, R. G, Schlitter, H. (ur.). Wien, Leipzig (1911), Adolf Holzhausen, Wilhelm Engelmann.
- Klammer, P. (2002):** In Unehren beschlaffen. Unzucht im Rahmen der archidiakonalen Gerichtsbarkeit im frühneuzeitlichen Salzburger Lungau. V: Griesebner, A., Scheutz, M., Weigl, H. (ur.): Justiz und Gerechtigkeit. Historische Beiträge (16.–19. Jahrhundert). Innsbruck, Wien, München, Bozen, Studien Verlag, 219–239.
- Koblar, A. (1900):** Ljubljančani 17. stoletja. Izvestja Muzejskega društva za Kranjsko 8. Ljubljana, 179–239.
- Kos, D. (2004):** O melanholiji, karierizmu, nasilju in žrtvah. Tržaška afera Gallenberg 1740. Koper, Založba Annales.

- Košir, M. (1999):** Imetniki preddvorskega gospostva v 17. stoletju in njihove družine. V: Roblek, T. (ur.): Preddvor v času in prostoru. Preddvor, Občina Preddvor, 131–141.
- Košir, M. (2000):** Od kmeta do barona – iz Rakovice do Londona. V: Gorenjski zbornik 2000. Kranj, Mestna občina Kranj, 78–88.
- NŠAL, Konz.prot.** – Nadškofijski arhiv, Ljubljana (NŠAL), Konzistorialni protokoli (Konz.prot.).
- NŠAL, Škof.prot.** – NŠAL, Protokoli škofijskega urada (Škof.prot.).
- Otorepec, B. (1990):** Gradič Mala Loka pri Trebnjem. Kronika, 38, 1, 3–7.
- Preinfalk, M. (2005):** Auerspergi. Po sledih mogočnega tura. Thesaurus memoriae, Dissertationes 4. Ljubljana, Založba ZRC.
- Repertorium (1950):** der diplomatischen Vertreter aller Länder seit dem Westfälischen Frieden (1648), 2. Bd. 1716–1763. Hausmann, F. (ur.). Zürich, Fretz & Wasmuth.
- SBL 3** – Slovenski biografski leksikon, III. knjiga, 9. zv. Ljubljana, SAZU, 1960.
- Schiviz, L. von Schivizhoffen (ur.) (1905):** Der Adel in den Matriken des Herzogtums Krain. Görz, Selbstverlag des Verfassers.
- Schollmayer–Lichtenberg, H. von (1998):** Snežnik in schönburški vladarji. Zgodovina gospostva Snežnik na Kranjskem. Postojna, Gozdno gospodarstvo Postojna.
- Sieder, R. (1998):** Socialna zgodovina družine. Ljubljana, Studia humanitatis.
- Slana, L. (2000):** Iz zgodovine gradu in gospostva Snežnik na Notranjskem. Kronika, 48, 1–2, 20–41.
- Smole, M. (1982):** Graščine na nekdanjem Kranjskem. Ljubljana, Državna založba Slovenije.
- Stone, L. (1977):** The Family, Sex and Marriage in England 1500–1800. London, Weidenfeld & Nicolson.
- Šorn, J. (1955):** Merkantilist Franc Rakovec–Reigersfeld (1697–1760). Kronika, 3, 2, 81–87.
- Štuhec, M. (1999):** Ah Ljubi bog! Kako bi si mogel misliti, da si mi jo bil namenil? Ta veseli dan ali Raigersfeld se ženi. V: Mihelič, D. (ur.): Gestrinov zbornik. Ljubljana, Založba ZRC, 203–216.
- Štuhec, M. (2009):** Besede, ravnanja in stvari. Plemstvo na Kranjskem v prvi polovici 18. stoletja. Ljubljana, Slovenska matica.
- Tanzer, G. (1992):** Spectacle müssen seyn. Die Freizeit der Wiener im 18. Jahrhundert. (Bibliothek der Kulturgeschichte, Bd. 21). Wien, Köln, Weimar, Böhlau.
- Witting, J. B. (1894, 1895):** Beiträge zur Genealogie des krainischen Adels. Jahrbuch der K.K. Heraldischen Gessellschaft »Adler«, N. F. 4, Wien, 89–146 in N. F. 5–6, Wien, 165–264.
- Wurzbach, C. von (15, 21, 58):** Biographisches Lexikon des Kaisertums Oesterreich (1866, 1870, 1889). Wien, K. K. Hof- und Staatsdruckerei.
- Zedler, J. H. (1746):** Grosses vollständiges Universal Lexicon, Bd. 49. Halle, Leipzig, Johann Heinrich Zedler.
- Žontar, J. (1939):** Zgodovina mesta Kranja. Ljubljana, Muzejsko društvo za Slovenijo.
- Žontar, J. (1998):** Struktura uprave in sodstva na Slovenskem od srede 18. stoletja do leta 1848. Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije.